

Andrzej Zieliński

Odpowiedzialność odszkodowawcza opiekuna

Palestra 19/4(208), 42-47

1975

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Odpowiedzialność odszkodowawcza opiekuna

*Artykuł omawia charakterystyczne cechy opieki: jej powszechność, dobro dziecka oraz interes społeczny, a następnie: objęcie opieki, odpowiedzialność opiekuna na tle art. 471 i nast. k.c., kryteria oceny „na-
leżytego” sprawowania opieki, wreszcie przedawnienie roszczeń podopiecznego w stosunku do opiekuna.*

I

Przepisy kodeksu rodzinnego i opiekuńczego regulujące instytucję opieki mają na celu przede wszystkim zapewnić każdemu dziecku, które nie pozostaje pod władzą rodzicielską, oraz każdej osobie całkowicie ubezwłasnowolnionej szczególnej ochrony przez dodanie im opiekunów. W ten sposób wprowadzona została zasada powszechności opieki, stanowiąca realizację konstytucyjnej zasady wyrażonej w art. 68, że „Polska Rzeczpospolita Ludowa otacza szczególnie troskliwą opieką wychowanie młodzieży i zapewnia jej najszersze możliwości rozwoju”. Najczęściej konieczność zapewnienia takiej ochrony zachodzi w wypadku niepełnoletności osoby nie pozostającej pod władzą rodzicielską i dlatego właśnie istnieje ściśle powiązanie prawa opiekuńczego z prawem rodzinnym¹.

Charakterystyczną cechą opieki w prawie polskim jest zasada wprowadzona przepisem art. 145 k.r.o. a stanowiąca, że najważniejszą rzeczą jest dobro pozostającego pod opieką i interes społeczny.

Opiekę ustanawia się w dwóch wypadkach:

- 1) w razie niepozostawania małoletniego pod władzą rodzicielską (art. 94 § 1 i § 3 k.r.o.);
- 2) w razie całkowitego ubezwłasnowolnienia osoby, która nie pozostaje pod władzą rodzicielską (art. 13 § 2 k.c.).

W myśl przepisów art. 145 § 2 k.r.o. w związku z art. 568 k.p.c. opiekę ustanawia sąd powiatowy jako sąd opiekuńczy. Sąd ten wszczyną postępowanie z urzędu, skoro tylko poweźmie wiadomość, że zachodzi prawny powód do ustanowienia opieki (art. 145 § 2 k.r.o. w związku z art. 570 k.p.c.). Przepis art. 572 k.p.c. stanowi podstawę realizacji zasady powszechności opieki, a właściwość miejscową sądu opiekuńczego normuje przepis art. 569 § 1 k.p.c.

Przy wyborze osoby opiekuna sąd opiekuńczy obowiązany jest ze szczególną starannością dokonywać oceny przydatności kandydata na

---

¹ S. Szer: Prawo rodzinne, 1966, s. 317.

opiekuna pod kątem zasad wyrażonych w art. 148 k.r.o. Przepis art. 149 k.r.o. daje sądowi opiekuńczemu wskazówki, kogo przede wszystkim należy powołać na opiekuna, jeżeli wzgląd na dobro dziecka nie stoi temu na przeszkodzie. Mając jednak na uwadze dobro podopiecznego, sąd opiekuńczy ma dużą swobodę w doborze osoby opiekuna².

Kryterium dobra dziecka stanowi jednak podstawową zasadę decydującą o wyborze opiekuna. Zasada ta została już wprowadzona przez prawo opiekuńcze z 1946 r., a następnie recypowana była przez kodeks rodzinny z 1950 r. Ze względu na szeroki zakres uprawnień i obowiązków opiekuna, podobny do zakresu władzy rodzicielskiej, wybór osoby opiekuna ma tak istotne znaczenie.

Celem niniejszego opracowania jest wskazanie na podstawowe zasady odpowiedzialności cywilnej opiekuna w zakresie spraw związanych z opieką.

II

W myśl art. 76 Konstytucji obywatel Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej jest obowiązany przestrzegać przepisów Konstytucji i ustaw, szanować zasady współzycia społecznego, wypełniać sumiennie obowiązki wobec Państwa. Do takich obowiązków należy m.in. obowiązek współdziałania z Państwem przez objęcie opieki³.

Objęcie opieki stanowi zatem obowiązek obywatelski⁴. Praktyczną realizację tej zasady wprowadza przepis art. 152 k.r.o. stanowiący, że każdy, kogo sąd opiekuńczy ustanowi opiekunem, obowiązany jest opiekę objąć. Jedynie z ważnych powodów sąd opiekuńczy może zwolnić od tego obowiązku (art. 152 zdanie 2 k.r.o.). Opiekun obowiązany jest wykonywać swe czynności z należytą starannością, jak tego wymaga dobro pozostającego pod opieką i interes społeczny (art. 154 k.r.o.).

Kodeks wprowadza więc, jak już zaznaczono wyżej, dwa kryteria należytę staranność przy sprawowaniu opieki, a mianowicie: dobro pozostającego pod opieką oraz interes społeczny. Obydwa te kryteria przy prawidłowym pojmowaniu są zawsze zbieżne⁵, a zatem nie może i nie powinno dojść do takiej sytuacji, żeby kryterium dobra dziecka przeciwstawiało się kryterium interesu społecznego⁶. Artykuł 154 k.r.o. koresponduje z treścią art. 590 k.p.c., w myśl którego obejmując opiekę opiekun składa następujące przyrzeczenie: „Przyrzekam, że powierzone mi obowiązki opiekuna wykonam z całą sumiennnością i zgodnie z interesem społecznym, mając zawsze na względzie dobro osoby podlegającej mojej pieczy”.

Dopiero więc z chwilą złożenia przyrzeczenia przez opiekuna można uważać obowiązek objęcia opieki za wykonany (art. 153 k.r.o.), stanowi ono bowiem przewidzianą przez prawo czynność związaną z objęciem opieki. Celem tej czynności jest zwiększenie rękojmi należącego wyko-

2 A. Wolter: Władza opiekuńcza, DPP nr 1—2/1947, s. 35—36.

3 Kodeks rodzinny — Komentarz, praca zbiorowa, 1955, s. 421.

4 S. Szer: op. cit., s. 324; A. Wolter: op. cit., s. 36.

5 Kodeks rodzinny i opiekuńczy — Komentarz, praca zbiorowa, 1966, s. 590.

6 Tamże, s. 763.

niania powierzonych opiekunowi obowiązków⁷. Objęcie opieki przed złożeniem przyrzeczenia nie jest więc możliwe. Gdyby osoba ustanowiona opiekunem dokonała jakichkolwiek czynności prawnych w imieniu małoletniego jeszcze przed złożeniem przyrzeczenia, to nie byłyby one skuteczne w stosunku do osoby poddanej opiece (odmiennie pod rządami art. 83 dawnego k.r.: czynności takie pociągałyby za sobą skutki dla podopiecznego)⁸.

Jednakże przyrzeczenie nie stanowi podstawy prawnej działalności opiekuna. Taką podstawę stanowi dopiero zaświadczenie wydane opiekunowi przez władzę opiekuńczą po złożeniu przyrzeczenia⁹, a to w myśl przepisu art. 591 § 1 k.p.c.

Jak już zaznaczono, objęcie opieki następuje z chwilą złożenia przyrzeczenia. Od tego też momentu mówić można o odpowiedzialności cywilnej opiekuna. Odpowiedzialność ta przebiega w dwóch sferach:

- 1) odpowiedzialności cywilnej za działania lub zaniechania własne;
- 2) odpowiedzialności cywilnej za działania lub zaniechania podopiecznego.

III

Przez odpowiedzialność cywilną za działania bądź zaniechania własne opiekuna rozumieć trzeba odpowiedzialność za nienależyte sprawowanie opieki. O odpowiedzialności tej mówi art. 164 k.r.o., który przyznaje podopiecznemu roszczenie przeciwko opiekunowi o naprawienie szkody wyrządzonej nienależytym sprawowaniem opieki. Przepis ten jednak nie wskazuje podstawy prawnej odpowiedzialności opiekuna.

Pod rządami prawa opiekuńczego z 1946 r. panował pogląd, że do odpowiedzialności opiekuna należy stosować odpowiednio przepisy kodeksu zobowiązań o czynach niedozwolonych¹⁰. Był on zresztą trafny wobec brzmienia art. 16 prawa opiekuńczego, który stanowił w § 1: „Opiekun i opiekun przydany odpowiadają za szkodę wyrządzoną poddanemu opiece przez nienależyte wykonywanie swych obowiązków”, a w § 2: „Do odpowiedzialności tej stosuje się odpowiednio przepisy kodeksu zobowiązań o odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną czynem niedozwolonym (...)”.

Jednakże już kodeks rodzinny z 1950 r. odstąpił od tej podstawy odpowiedzialności opiekuna. Według bowiem tego kodeksu do sprawowania opieki, jako wykonywania obowiązku *ex lege*, stosuje się przepisy art. 239 i nast. o skutkach niewykonania zobowiązań¹¹. Taki sposób uregulowania odpowiedzialności opiekuna jest korzystniejszy dla podopiecznego.

W wypadku gdy podstawą odpowiedzialności opiekuna jest art. 134

⁷ Kodeks rodzinny — Komentarz, jw., s. 423; Kodeks rodzinny i opiekuńczy — Komentarz, jw., s. 762.

⁸ B. Dobrzański: Jakie zmiany wprowadza kodeks rodzinny i opiekuńczy, „Palestra” nr 6/1964, s. 22.

⁹ J. Policzekiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek: Postępowanie nieprocesowe, s. 185.

¹⁰ S. Szer: Prawo rodzinne, 1952, s. 226.

¹¹ M. Grudziński i A. Wolter: Recenzja pracy S. Szera: Prawo rodzinne, PiP nr 8/1953, s. 340.

k.z. (czyiny niedozwolone), poszkodowany jest obowiązany przeprowadzić dowód winy opiekuna¹². Tymczasem art. 239 k.z. przyjmuje domniemanie tej winy. Pogląd ten jest trafny również pod rządami kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Z tego względu do odpowiedzialności opiekuna będzie miał zastosowanie przepis art. 471 k.c.¹³ W myśl tego przepisu dłużnik obowiązany jest do naprawienia szkody wynikłej z niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania, chyba że niewykonanie lub nienależyte wykonanie jest następstwem okoliczności, za które dłużnik odpowiedzialności nie ponosi. Z odpowiedzialnością objętą tym przepisem mamy do czynienia, jeżeli spełnione są następujące przesłanki:

- 1) istnienie szkody w sensie uszczerbku majątkowego;
- 2) szkoda wyrządzona jest przez dłużnika wierzycielowi;
- 3) między niewykonaniem lub nienależytym wykonaniem zobowiązania a szkodą musi istnieć związek przyczynowy w znaczeniu określonym w art. 361 § 1 k.c.;
- 4) szkoda musi być następstwem okoliczności, za które dłużnik ponosi odpowiedzialność¹⁴.

Opiekun więc w razie powstania powyższych przesłanek będzie ponosił odpowiedzialność cywilną za wyrządzoną podopiecznemu szkodę.

Podopieczny znajduje się w korzystnej sytuacji procesowej, gdyż domniemanie winy opiekuna (art. 471 k.c.) nakłada na niego (tj. na opiekuna) ciężar udowodnienia, że zobowiązanie należycie wykonał bądź że niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania nastąpiło z przyczyn, za które nie ponosi on odpowiedzialności. Przeprowadzenie tego dowodu eksonerującego opiekuna będzie polegało na udowodnieniu przez niego konkretnego zdarzenia, będącego przyczyną niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania, a także na udowodnieniu, że zdarzenie to nie jest objęte jego odpowiedzialnością¹⁵.

W braku ekskulpowania opiekun jest odpowiedzialny za wszelkie szkody, jakie wyniknęły z niewykonania lub nienależytego wykonania obowiązków przez niego. Będzie on więc zobowiązany do wynagrodzenia szkody, jaką poniósł podopieczny na skutek niewykonania albo zbyt późnego lub wadliwego wykonania przez opiekuna czynności związanych ze sprawowaniem opieki. Jednakże opiekun ponosi odpowiedzialność nie tylko za działanie lub zaniechanie rozmyślne, ale także za niedołożenie należytej staranności wymaganej przy sprawowaniu opieki (art. 472 k.c. w związku z art. 355 § 1 k.c.). Ze względu na społeczne znaczenie opieki opiekun powinien zachować nie tylko staranność przyjętą powszechnie w obrocie¹⁶, lecz nadto wyższą miarę przezorności i staranności. Ta wyższa miara przezorności i staranności wymagana od opiekuna wynika również z zasad współżycia społecznego. Dlatego opiekun

¹² S. Szer: op. cit., s. 226.

¹³ Kodeks rodzinny i opiekuńczy — Komentarz, jw., s. 790.

¹⁴ Kodeks cywilny — Komentarz, praca zbiorowa, 1972, s. 1156 i nast.

¹⁵ Tamże, s. 1159 i nast.

¹⁶ Sąd Najwyższy w orzeczeniu z dnia 21.X.1946 r. C III 604/46 (OSN 1947/2/49) przyjął, że dłużnik musi udowodnić, iż przedsięwziął wszelkie czynności w celu spełnienia świadczenia i wyczerpał wszelkie dostępne mu środki faktyczne i prawne, by wywiązać się z zobowiązania, że jednak mimo dołożenia zapobiegliwości i staranności wymaganej w życiu potocznym spełnienie świadczenia okazało się niewykonalne.

odpowiada za wszelką winę, a więc zarówno za działanie nierozmyślne, jak i nawet za lekkie niedbalstwo.

Natomiast w zasadzie należy wyłączyć odpowiedzialność opiekuna za przypadek¹⁷. Odpowiedzialność cywilna opiekuna nie będzie również wchodziła w rachubę, jeżeli szkoda jest następstwem tzw. siły wyższej (*vis maior*)¹⁸.

IV

O ile podstawa prawna odpowiedzialności cywilnej opiekuna nie nasuwa zastrzeżeń, o tyle przy ocenie, czy opiekun sprawował należycie opiekę, napotkać można pewne trudności. Jak już wspomniano wyżej, od opiekuna należy wymagać przy sprawowaniu opieki staranności wyższego stopnia niż przeciętny. Trzeba przy tym z naciskiem podkreślić, że na wymaganie wyższego stopnia staranności nie może mieć żadnego wpływu fakt, iż sprawowanie opieki jest w zasadzie nieodpłatne. Jest ono bowiem obywatelskim obowiązkiem i stopień staranności wymagany przy spełnianiu tego obowiązku nie może być uzależniony od tego, czy opiekunowi przyznano wynagrodzenie, czy też wynagrodzenia mu nie przyznano¹⁹.

Opiekun w zakresie sprawowania opieki jest poddany nadzorowi sądu opiekuńczego, który zaznajamia się bieżąco z działalnością opiekuna oraz udziela mu wskazówek i poleceń (art. 165 § 1 k.r.o.), a także wydaje zezwolenia we wszelkich ważniejszych sprawach, które dotyczą osoby lub majątku małoletniego (art. 156 k.r.o.).

Stąd właśnie mogą powstać wspomniane trudności przy ocenie, czy opiekun „należycie” sprawował opiekę.

W myśl art. 146 k.r.o. opiekę sprawuje opiekun, który jest przedstawicielem ustawowym podopiecznego (art. 96 k.c., art. 98 § 1 i art. 155 k.r.o.). Nie podlega on jednak sądowi opiekuńczemu na zasadzie hierarchicznego podporządkowania. Zezwolenie więc sądu opiekuńczego na dokonanie przez opiekuna określonej czynności prawnej czy też zatwierdzenie przez sąd czynności już przez niego dokonanej pozbawione jest znaczenia sanującego postępowanie opiekuna²⁰. Wynika to z faktu, że sąd opiekuńczy ani nie zastępuje opiekuna, ani też nie jest przedstawicielem ustawowym osoby pozostającej pod opieką.

Jeżeli zdaniem opiekuna sąd opiekuńczy w ramach nadzoru nad sprawowaniem opieki ogranicza inicjatywę opiekuna lub udziela mu wiążących wskazówek i poleceń (art. 165 § 1 k.r.o.) czy też wydaje zarządzenia (art. 168 k.r.o.) stojące w sprzeczności z dobrem podopiecznego, to

¹⁷ Wyjątkiem będzie tu tzw. *casus mixtus*, tj. sytuacja, w której szkoda powstała bez winy opiekuna lub osób, za które ponosi odpowiedzialność, lecz nie powstałaby, gdyby opiekun zachował się w sposób zgodny z treścią swoich obowiązków.

¹⁸ Kodeks nie określa pojęcia siły wyższej ani też nie wskazuje na kryteria pozwalające ocenić pewne okoliczności jako siłę wyższą, odróżniającą ją od tzw. przypadku. Natomiast orzecznictwo Sądu Najwyższego przyjęło tzw. teorię obiektywną, uznającą za siłę wyższą zdarzenie pochodzące z zewnątrz, którego nie można przewidzieć ani też zapobiec mu zwykłymi środkami lub zabezpieczyć się przed nim (np. orzec. SN z dnia 9.IV.1952 r. CR 962/51, OSN z 1954/2).

¹⁹ Kodeks rodzinny — Komentarz, jw., 1955, s. 449.

²⁰ B. Wałaszek: Zarys prawa rodzinnego i opiekuńczego, 1971, s. 234.

opiekun obowiązany jest przeciwdziałać temu wszelkimi dostępnymi, lecz legalnymi środkami. Powinien zatem starać się o wyjaśnienie sprawy, o przedstawienie odpowiednich dowodów lub też wnieść środek odwoławczy od postanowienia sądu opiekuńczego, dążąc w ten sposób do zmiany stanowiska tegoż sądu²¹. Również zatwierdzenie przez sąd opiekuńczy sprawozdań i rachunków opiekuna (art. 167 § 1 k.r.o.) nie zwalnia go od odpowiedzialności za wyrządzoną szkodę nienależytym sprawowaniem zarządu majątkiem (art. 167 § 2 k.r.o.).

Działania lub zaniechania opiekuna, nawet spowodowane stanowiskiem sądu opiekuńczego pomimo odmiennego stanowiska opiekuna, jeżeli wyrządziły małoletniemu szkodę, nie zwalniają opiekuna od odpowiedzialności. Opiekun dopiero wówczas będzie mógł uchylić się od tej odpowiedzialności, gdy wykaże, że wyczerpał wszystkie legalne środki, aby to stanowisko sądu opiekuńczego zmienić zgodnie z dobrem podopiecznego (art. 471 k.c.)²². Jednakże stanowisko, jakie zajął sąd opiekuńczy, może — moim zdaniem — stosownie do okoliczności wpłynąć na ustalenie wysokości należnego od opiekuna odszkodowania (art. 440 k.c.).

V

Roszczenia podopiecznego przeciwko opiekunowi o naprawienie szkody wyrządzonej nienależytym sprawowaniem opieki ulegają przedawnieniu z upływem lat trzech (art. 164 k.r.o.). Bieg tego terminu rozpoczyna się od daty wydania postanowienia o zwolnieniu opiekuna z opieki, jeżeli sąd opiekuńczy zastrzegł, że opiekun nie będzie prowadził spraw związanych z opieką do czasu jej objęcia przez nowego opiekuna (art. 169 § 3 k.r.o.). Natomiast w braku takiego zastrzeżenia bieg terminu przedawnienia rozpoczyna się od daty objęcia opieki przez nowego opiekuna²³.

W razie ustania opieki i wydania przez sąd opiekuńczy postanowienia, że opiekun nie będzie obowiązany prowadzić spraw związanych z zarządem majątku do czasu jego objęcia przez osobę, która pozostawała pod opieką, albo przez jej przedstawiciela ustawowego lub spadkobierców (art. 171 k.r.o.) — bieg terminu przedawnienia rozpoczyna się od daty przejęcia zarządu majątkiem przez osobę uprawnioną. Natomiast roszczenia podopiecznego przeciwko opiekunowi nie związane ze sprawowaniem opieki ulegają przedawnieniu na zasadach ogólnych (art. 118 k.c.). Jednakże bieg przedawnienia nie rozpoczyna się, a rozpoczęty ulega zawieszeniu przez czas sprawowania opieki przez opiekuna (art. 121 pkt 2 k.c.).

VI

Opiekun ponosi również odpowiedzialność cywilną za działania lub zaniechania podopiecznego w warunkach przewidzianych w art. 427 k.c. Omówienie tego zakresu odpowiedzialności opiekuna wymaga jednak odrębnego opracowania.

²¹ Kodeks rodzinny i opiekuńczy — Komentarz, Jw., 1966, s. 791.

²² Tamże, s. 791.

²³ Tamże, s. 791.